

lis szempontból való szelektálása. Természetesen a nemzedék távolság s a kisebbségi helyzet is pozitíven hatott. Helyes tehát, ha Révész Béla feltárja az előbb említett világ rejtett részleteit, tőlünk azonban idegeknek maradnak révületei és hangulatai az olyan élet- és világ érzésnek, melynek élelve annyit élvezni az életből, amennyit csak lehet; idegen tőlünk az öncéltól és attitűdből való asszonyszeretés és az inflagranti. A polgári világ erkölcsiségét kritikailag kezeljük. Megértjük, de nem ige- neljük. De tudjuk azt is, hogy a kritika attitűd nem elég. Ha saját életünk a szociális etika nem önti új formába (és sokan még nem tették meg ezt a strukturális önátépítést) csak szabadosság az, amit szabad- ságnak hiszünk a polgári erkölcsiség alól szabadulván.

Valóságos és szellemi honfoglalás volt, mikor birtokunkba vettük s azóta is valljuk az Ady-örökség második felét, amit a szalonok már csak nem betemettek.

Révész Béla új könyve és előadás körutja nyomán új „Ady-hullám“ öntötte el Szlovenszkót. Am, ha közelebbről nézzük: ez az új hullám a gerincagyak hullámozása, mesterséggel szitva, üzleti alapon. A gerinc- agyak vitték s adták az előadások hatását tovább. Így elferdültek az Ady-hagyaték funkcionális proporciói. Léda-renaissance van itt és „Tul a testen“ paroxizmus hullámozik újra...

Kétségtelenül: Révész nagy barátját kitünően ismeri, de nem látta életmunkája funkcionális viszonyait a mai életben, pl. a kisebbség éle- tében. Beszélni kellett volna vele erről felolvasó körutja előtt. Nem ke- rült sor erre. Utólag küldjük tehát ezeket a szerény sorokat. Egy ki- sebbségi nemzedék Ady-igénye és eszményisége is elfér talán a most kö- zölt dokumentumok mellett.

Jócsik Lajos

A MAI NÉMET SZOCIOLÓGIA egyenlőtlen értékű kísérleteiben sok olyan irányzatnak fedezhetjük fel gyökereit, amik különösen az el- mult ötven év folyamán, a német történetet uralták. Raymond Aron most megjelent könyve (La sociologie allemande contemporaine. Paris) igen érdekes ebből a szempontból.

A „rendszeres szociológiával“ és a „történelmi szociológiával“ fog- lalkozó fejezetekben ismertetett elméletek természetesen nem egyenlő mértékben érdemlik meg a figyelmünket. Aronnak el kell ismernünk azt az érdemét, hogy nem igyekszik egyformán komolyan vétetni őket. Igen helyesen, bővebben kitér néhány fontos vitapontra: részletesen foglal- kozik például Tönnies elméleteivel. Tönnies híres megkülönböztetése a kö- zösség és társadalom (*Gemeinschaft und Gesellschaft*) között igen jelen- tős. Már benne felismerhetjük a német gondolkozásban oly messziről és mélyről jövő előszeretetét az organikus, a vitális, a tényleges iránt, a mesterséggel, a gépiessel, az ésszerűvel szemben. Már Cournot külön- séget állapított meg az élő szerv mintájára működő és a szervezett, me- chanizált emberi csoportok között. Tönnies csupán tudományos ragyo- gást és igazolást adott ennek az antitézisnek, amely ilyenmódon várat- lan utat tett meg. A modern világ elleni tiltakozás témáját különben számos német szociológus művében megtaláljuk — ha sokszor csak hallgatólagosan is. Az ilyen felfogásbeli ellenkezések gyakoriságuk mel- lett sem nélkülözik a tudományos érdekességet, nemcsak azért, mert számos jelentős tény fednek fel, hanem azért is, mert tévutjaik és poli- tikai alkalmazásuk megfigyelése igen tanulságos. Tudjuk, például, hogy a nemzeti szocializmus milyen ideológiai visszhangot adott a német kö- zösségnek, amit állítólag visszaállított, a racionalizmus és racionalizálás által bomlasztott és minden bűnnel terhes weimari társadalommal szem-

ben.

Alfred Weber művének egyik sarkalatos pontja: a civilizáció és a kultúra közötti ellentét, szintén figyelemreméltó. Ugyanazokat a titkos célokat, a sajátosnak, a különösnek, az elmulónak ugyanazt a keresését s a modern ipari társadalomnak ugyanazt a hallgatólagos bírálatát találjuk meg benne. Meglepetéssel ismerjük fel ezeknek a német tudósoknak a legkiválóbbjainál a *Lebensphilosophie*, az életfilozófiának új romantikus feltörését, általában a XX. század eleje óta a legkülönbözőbb formákban jelentkező irracionális felburjánzását. Ugy hisszük, hogy igen értékes lett volna ebben az irányban (a legújabb kor gazdasági és társadalmi tényeinek összességével kapcsolatban) megírni a német szociológia — szociológiáját.

Aron összefoglalása, elhatároltsága mellett, világos és igen éles az eszmék előadásában. Erzékeltetni, még amikor nem is tér külön ki rá, a Durkheim-féle és a német szociológia közötti ellentéteket, éppen abban, ami bennük közös: a pozitívizmusban, a tiszta tudomány igényében egyrészt, másrészt pedig spiritualizmusukban és egyidejűleg bölcsészeti és szociológia problémafelvetésükben. E szembeállítás jelentősége kézenfekvő. Magában a tudományban tapinthatjuk ki általa a francia „esprit” és a német „Geist” közötti különbséget, amiről annyi demagógikus és sovén értekezés jelent meg a Rajna két partján. Emellett megláthatjuk, hogy a különböző országokban született és fejlődött szociológiák hogyan válhatnak a szociológiai kutatás tárgyává, hogyan tanuskodnak az illető ország és tudósai sajátosságairól, erkölcsi és szellemi hagyományairól. Ezt nevezték a német szociológusok a „szociológia szociológiájának.”

A tudás-szociológia (Wissenssoziologie) megvitatásának szentelt fejezet az ausztró-marxisták (Max Adler), Lukács György és a „polgári marxista” Mannheim ismertetése mellett a szerző megjegyzéseit is tartalmazza. A 75. oldal jegyzetében figyelmeztet ugyan rá, hogy fejtegetéseiben csak a vulgármarxizmussal foglalkozik, mégis sajnálnunk kell Aron néhány tévedését. Aron tudja, hogy Marx és Engels az ideológiákról szóló elemzéseit (például a *Deutsche Ideologie*-ban) mennyivel összetettebbek, mint amit ő a „vulgármarxizmus” néven előad. Egyes megállapításai valóban elharmarkodottak, s reméljük, hogy a szerző művének ezt a fejezetét Marx, Engels és modern követőik által felvetett kérdések alaposabb megvitatásával kibővíti.

A Max Weberről szóló fejezet a könyv legmegragadóbb része, s ennek oka nemcsak Weber rendkívüli jelentőségében keresendő, hanem abban az előszeretettel is, amivel Aron őt tárgyalja. S ez annál inkább öröndetes, mivel M. W-t Németország határain kívül nem ismerik abban a mértékben, ahogy megérdemelné.

Max Weber műve ragyogó és árnyalt. Nála találjuk meg leginkább azokat a vonásokat, amik a legjobb német szociológusokat a francia pozitívizmus egyes gyengeségei felé emelik. Max Weber hajlékony, összetett, a tanulmányozott tárgyhoz idomuló módszere sok kérdésben inkább megközelíti a dialektikus felfogást, mint Durkheim elméleti dogmatizmusa. Más kérdésekben — például az elmélet és a gyakorlat közötti viszony idealista beállításában — annál jobban eltávolodik tőle.

Weber elméletének néhány oldala beható vizsgálatot kívánna: például a megismerés és az akarat, a „tudomány” és a „politika” abszolút elválasztása, amely szerint az embernek csak azt kell megvalósítania, amit a tudomány megvalósíthatónak mond. És még ennél is inkább a hiterkölc (Gesinnungsethik) és a felelősségerkölc (Verantwortungsethik) közötti antitézis. A hiterkölc alatt Weber azt a viselkedést érti,

amely csak a tisztaságon alapszik, a körülményekkel való kapcsolat nélkül. A felelősségerkölc: az az erkölcs, amely valóban irányítani akarja a világot, olyan értelemben, hogy legyőzhessük annak determinizmusát. Látjuk, hogy ez az ellentét mennyi valóságos konfliktust takar.

Max Weber szuggesztív ellenmondását csak a szigorúan dialektikus szellem haladhatja túl, úgy az elméletben, mint a gyakorlatban.

Aron elmondja, hogy maga Max Weber, aki pedig távolról elfogadta a politika rabságát, visszautasította azt mihelyt emberi méltóságát fenyegette. „Nem vállalta volna a vezető szerepét, hacsak azért nem, hogy a tömegeket az igazi értékek tisztelőjére nevelje. S kétségtelenül ezért maradt csak tudós.“ A szerző a Weber-féle politikai utópiáról a következő szép megállapítást teszi: „Megkülönböztetni, amit tudunk, attól, amit hiszünk, amit akarunk attól, ami van: mindez intellektüel aggályoskodás; Weber nem tudott nélküle élni, befolyása alatt viszont nem tudott cselekedni.“ A felismerés és a cselekvés régi vitája merül itten fel. Max Weber jelentős tudós és a tudományos szociológia sokat nyerhetne könyveinek figyelmes tanulmányozásából (különösen vallásszociológiai tanulmányaira és *Wirtschaft und Gesellschaft* című nagy művére gondolunk). Természetesen kritikai tanulmányozásra van szükség, mert végül is sok igazság van *B. Groethuyzen* megállapításában, aki Webert „heidelbergi ideális“-tának nevezi. Max Weber „Protestantismus und Kapitalismus“ című könyvét igen gyakran bírálták a mechanikus marxizmus felületes szempontjából. Weber a vallásos gondolatok szerepét hangsúlyozza ki a tőkésrend kialakulásában: a kálvinista, aki már a földön látni akarja isteni kiválasztottságának, az égi kegynek a jeleit, annak konkrét bizonyítékait igyekszik összegyűjteni sorsa köré. Vállalatát felvirágoztatni akarja. De a vallási törvény parancsa megtiltja, hogy az élvezetek és a fényűzés között pihenjen: újból befekteti pénzét, amit keresett s ez a gépezet, amit Weber részletesen elemez vezet, szerinte a tökefelhalmozódáshoz, a takarékoság aszkétikus kényszere folytán. Tehát Weber itten egy vallási ideológiának a gazdasági fejlődésre való befolyásának figyelemreméltó esetét világítja meg. Nem áll szándékunkban részletesen megvitatni ezt a történelmi levezetést. Fogadjuk el, hogy a kálvinista vallás valóban hatékony befolyást gyakorolt a nyugateurópai kapitalizmus fejlődésére a XVI. és XVIII. században. De innen kiindulva megjegyezzük, hogy Max Weber eredményei nem a dialektikus materializmus ellen irányulnak. Weber főképp a dogmatikus és elvont ál-történelmi materializmus ellen hadakozott, amely a történelmi tényeket kizárólag gazdasági okokkal magyarázza s más okot nem ismeri el. Valóban ez volt közkeletű felfogása Weber kortársainak, a háborúelőtti német szociáldemokrata ideológusoknak. Maga az a tény, hogy a történelem bizonyos eszmei és vallási irányzatoknak a gazdasági tényekre való hatását mutatja ki, nem áll ellentétben a dialektikus felfogással. De, természetesen, csak akkor fogadható el, ha a mechanikus gazdasági felfogással nem a még elhibázottabb idealista felfogást állítja szembe. A Weber által jelzett befolyásokat bele tudjuk illeszteni a történelem dialektikus-materialista vizsgálatába. Valóban helytállónak látjuk azt a megállapítást, hogy a már kialakult ideológiák, tehát a vallások is, sajátosan hatnak az emberek társadalmi életének különböző megjelenési formáira. Itten valamely kor és társadalom különböző rendű tény- és okkomplexusának egymásra való kölcsönös hatásának esetével állunk szemben: szerintünk természetesen a gazdasági és társadalmi tények játsszák a döntő szerepet. — Amint látható Aron kis könyve jelentékeny kérdéseket vet fel. Nyelve, sajnos, gyakran túl elvont, filozófikus, ami zavarja az olva-

sót, szempontjaival sem értünk mindig egyet. De olyan gazdag információs és eszmei anyagot tartalmaz, hogy a szerző jártasságát és alaposágát elkell ismernünk. (G. F.)

A SZAZ ÉVE HALOTT PUSKIN. Puskin Alexander Szergejevics olyan időben lépett elő irodalmi alkotásaival, amikor nagy szellemek számára nem volt hely Oroszországban. I. Sándor, majd I. Miklós uralkodása a politikai és kulturális regresszió nem szűnő fokozását jelentette. Mindaz, ami haladó gondolatnak számított, szkeptikus sötétenlátással burkolódzott önmagába, s amennyiben hangos szóval jelentkezett, eltiporta a cári államhatalom. És mégis ez a föld alá vagy számkivetésbe kényszerített eszmélkedés határozta meg a fiatal Puskin világszemléleti fejlődésének irányát.

A Napoleon ellen folytatott „hazafias háborúk“ közvetlen közelből ismertették meg az orosz nemesi fiatalság széles rétegeit a „művelt nyugattal“. Az évtizedes hadjáratok nyomán erjedésnek indult gazdasági élettel együtt forrongásba jött az oroszországi szellemiség is. A 18. századtól *Radiscsevet* meg a szabadkőmives páholyokat örökölte. A 19. század második tizedében már kifejezetten politikai és titkostársaságokat hívott életre. Az „Orosz Lovagok“, a „Megváltás vagy a haza hú fiainak Szövetsége“; később az „északi“ meg a „déli“ Titkos Társaságok és más szervezetek, egyrészt a felbomló hűbériség mélyén megszületett gondolatokat, másrészt a nyugati haladó irodalom közvetítésével behatolt jelszavakat szórták szét az értelmiség soraiban. Ez a jórészt szegénynemesi származású, de jellegzetesen kispolgári beállítottságú intelligencia Oroszország modern szellemű átalakítását tűzte ki feladatául. Nem alkottak mindenben egységes arcvonalat. A pétervári kereskedő rétegekkel érintkező mérsékelt szárny, melyhez *Rylyejev* költő, *Turgenyev* közigazda, *Trubeckoj* herceg és mások tartoztak, alkotmányos uton, a cárizmus megreformálásával gondolta céljait elérni. Az Ukrajnában állomásozó *Csernyigov* ezred radikális tisztikara, élén *Pjeszatelj* ezredessel meg *Apostol-Muravievvel*, a cár személye ellen fordult. Köztársasági programot állított fel. A jobbágyság forradalmi megszüntetését hirdette. Gyökeres földreformot készített elő. Egyszóval: a péterváriak zsirondista módra, a „déliek“ jakobinus módon akartak felszámolni az „ancien régime“-mel. A fennálló viszonyokkal azonban mindkét szárny ellenségesen helyezkedett szembe.

Mozgalmas idők voltak ezek. Ekkor készítették elő a dekabrista felkelést. Puskin széles felületen érintkezett a forradalmi áramlattal. Alig volt a pétervári dekabristák közt egy is, akihez személyes ismeretség ne fűzte volna. Ő maga azonban külön utakon haladt. Mint régi nemesi család sarja, korán állami szolgálatba lépett. De a cári udvari környezet kulturagyilkos légköre sem tarthatta fel irodalmi fejlődését. Kezdetben, az akkoriban divatos módon, francia nyelven verselgetett. Később Byron hatása alá került, akinek munkásságát, mint a pétervári külügyi hivatal alkalmazottja ex officio tanulmányozta. Mindez mind-megannyi állomást jelentett az orosz népvalóság felérése felé megtett útjában. 1820-ban alig húsz évvel egy versével magára vonta I. Sándor haragját. Kivételesen kiméletes elbánásnak kell betudnunk, hogy nem vetették börtönbe, mint annak idején *Radiscsevet*, ugyancsak a Szabadsághoz irt Ódájáért. Puskin büntetésből a besszarábiai kormányzósághoz helyezték át. Innen később *Voroncov* odesszai kormányzóhoz került attaséi minőségben. A viszonyok fojtogatóan nehezédtek rá. Ajkait már